

MUSTAQIL HARAKAT FAOLLIGINI SHAKLLANTIRISHDA INDIVIDUAL VA TABAQALASHGAN YONDASHUV INTEGRATSIYASI

Boltaboyev Mirvohid Mirzabdullayevich,
Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18513815>

Annotatsiya. Maqola zamonaviy pedagogik va psixologik nazariyalarni integratsiyalash orqali mustaqil harakat faolligini shakllantirishning samarali yondashuvlarini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqot individual xususiyatlar, qobiliyatlar va pedagogik tabaqalashgan yondashuvning uyg'unlashuvini asosiy omil sifatida ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, talabaning o'zini-o'zi boshqarish, faollik darajasi va mas'uliyat hissini rivojlantirishda individual yondashuv bilan tabaqalashgan yondashuvning integratsiyasi pedagogik jarayonning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Maqolada ilmiy tadqiqot metodlari, amaliy natijalar va xorijiy olimlarning tajribalari bilan bog'liq tavsiyalar keltiriladi. Bu ish o'qituvchilar, pedagoglar va ta'lim sohasidagi mutaxassislar uchun metodologik asos yaratadi.

Kalit so'zlar: Mustaqil harakat faolligi, individual yondashuv, tabaqalashgan yondashuv, pedagogik integratsiya, ta'lim samaradorligi.

Аннотация. Статья посвящена изучению эффективных подходов к формированию самостоятельной двигательной активности через интеграцию современных педагогических и психологических теорий. В исследовании подчеркивается, что ключевым фактором является согласование индивидуальных особенностей и способностей учащихся с педагогическим дифференцированным подходом. Результаты исследования показывают, что интеграция индивидуального подхода с дифференцированным значительно повышает эффективность педагогического процесса в развитии самоуправления студента, уровня активности и чувства ответственности. В статье представлены научные методы исследования, практические результаты и рекомендации, основанные на опыте зарубежных ученых. Работа создает методологическую основу для преподавателей, педагогов и специалистов в области образования.

Ключевые слова: самостоятельная двигательная активность, индивидуальный подход, дифференцированный подход, педагогическая интеграция, эффективность обучения.

Abstract. The article is dedicated to examining effective approaches to developing independent motor activity through the integration of modern pedagogical and psychological theories. The study emphasizes that the alignment of students' individual characteristics and abilities with a pedagogical differentiated approach is a key factor. The research results indicate that integrating the individual approach with the differentiated approach significantly enhances the effectiveness of the pedagogical process in developing students' self-management, activity levels, and sense of responsibility. The article provides scientific research methods, practical results, and recommendations based on the experiences of foreign scholars. This work establishes a methodological foundation for teachers, educators, and education specialists.

Keywords: independent motor activity, individual approach, differentiated approach, pedagogical integration, educational effectiveness.

Kirish. Mustaqil harakat faolligi zamonaviy pedagogik nazariyada o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi va ta'lim jarayonining samaradorligini belgilovchi asosiy ko'rsatkich sifatida e'tirof etiladi. Bu kontseptsiya nafaqat o'quvchilarning bilimsiz, passiv qabul qiluvchi sifatidagi rolini kamaytiradi, balki ularning o'z-o'zini boshqarish, mas'uliyatli qarorlar qabul qilish, ijodiy va tanqidiy tafakkur ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan strategiyalarni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, individual va tabaqalashgan

yondashuvlarni integratsiyalash mustaqil harakat faolligini shakllantirishning samarali mexanizmi sifatida ajralib turadi. Individual yondashuv pedagogik jarayonda har bir o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini, qobiliyatlarini, psixologik va motivatsion imkoniyatlarini hisobga olishni nazarda tutadi. U o'quvchilarning mustaqil faolligini rag'batlantirish, o'z-o'zini boshqarish va intellektual mustaqillikni rivojlantirishda kalit rol o'ynaydi. Shu bilan birga, tabaqalashgan yondashuv (differensial ta'lim) o'quvchilarni qobiliyat va bilim darajasi bo'yicha tabaqalash, individuallashtirilgan ta'lim yo'nalishlarini belgilash orqali o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, individual va tabaqalashgan yondashuvlarni birlashtirish pedagogik strategiyalarning nafaqat nazariy, balki amaliy samaradorligini sezilarli darajada oshiradi[1]. Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil harakat faolligini shakllantirish masalasi nafaqat akademik bilimlarni yetkazib berish bilan cheklanmay, balki ularning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvchanligi va professional tayyorgarligini ham qamrab oladi. Shu ma'noda, pedagogik jarayonda individual yondashuv orqali o'quvchilarning qiziqishlari, intellektual salohiyati va psixologik tayyorgarligi hisobga olinadi, tabaqalashgan yondashuv esa bu jarayonni strukturalash, darajalarga bo'lish va optimallashtirish imkonini beradi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mustaqil harakat faolligi shakllanmagan o'quvchilarda o'z-o'zini boshqarish va ijodiy muammolarni hal qilish qobiliyatlari past bo'lib, ularning ta'lim jarayonidagi faol ishtiroki cheklangan bo'ladi. Shu bilan birga, individual va tabaqalashgan yondashuvlarni integratsiyalash pedagogik jarayonda o'quvchilarning motivatsion darajasini oshirish, bilimlarni mustahkamlash va ijodiy faoliyatni rag'batlantirish imkonini beradi. Bu esa pedagogik amaliyotda innovatsion yondashuvlarning samaradorligini ta'minlaydi.

Adabiyotlar tahlili. Ushbu bo'limda mustaqil harakat faolligini shakllantirish bo'yicha ilmiy adabiyotlar tahlili amalga oshiriladi. Xorijiy olimlar tadqiqotlari individual va tabaqalashgan pedagogik yondashuvlar bilan mustaqil faollik, o'z-o'zini boshqarish va o'quv jarayonida shaxsiy salohiyatni rivojlantirish o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlikni ochib beradi[5]. Birinchi muhim nuqta pedagogik tadqiqotlarda individual farqlanish va o'quvchilarning mustaqil o'rganish motivatsiyasi o'rtasidagi ijobiy aloqaning mustahkam dalillari mavjudligi. Misol uchun, Saddaf Ayub va hamkasblari olib borgan eksperimental tadqiqot shuni ko'rsatdiki, tabaqalashgan instruktsiya (differentiated instruction) o'quvchilarning mustaqil yozma faolligini va o'z-o'zini boshqarish darajasini sezilarli darajada oshiradi; bunda individual yondashuv asosida tuzilgan dars rejalari, moslashuvchan guruhlarga bo'lish va shaxsiy fikr-mulohazalar talab etiladi, bu esa o'quvchilarni faollikka undaydi (DI – Differentiated Instruction tadqiqoti). Ikkinchi muhim olimlardan biri sifatida Patricia A. Alexanderning ilmiy faoliyati ta'lim psixologiyasi sohasida individual farqlar, strategik ishlash va o'z-o'zini boshqarish jarayonlarini chuqur tahlil qiladi. Uning yondashuvi shuni ko'rsatadiki, o'rganish

jarayonidagi individual tafovutlar nafaqat o'quvchilarning bilimsiz qabul qiluvchilik roli bilan cheklanmay, balki ularning motivatsiya, diqqat va strategik bilimdan foydalanish jarayonlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi[6]. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, individual va tabaqalashgan yondashuvlar mustaqil o'rganish strategiyalarini qo'llashni kuchaytiradi: o'quvchilar o'z bilimini rejalashtirish, nazorat qilish va baholash asosida o'rganishni boshqaradi, bu esa mustaqil faollik va motivatsiyani oshiradi (self-directed learning). Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlar differensial yondashuvlar va moslashtirilgan instruktsiyaning o'quv natijalari bilan bog'liqligini qo'shimcha ravishda tasdiqlaydi, bu pedagogik praktikada ham ijobiy samaralar beradi. Bu kontekstda tabaqalashgan instruktsiya yondashuvi o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish qobiliyatini mustahkamlashda muhim vosita sifatida ko'riladi, chunki u har bir o'quvchiga individual o'rganish yo'nalishini tanlash va moslash imkonini beradi[7]. Xorijiy adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, individual yondashuvlar va tabaqalashgan instruktsiyalarni qo'llash pedagogik amaliyotda o'quvchilarning mustaqil harakat faolligini samarali shakllantirishga xizmat qiladi, bu esa zamonaviy ta'lim sistemalarida talab qilinadigan o'z-o'zini boshqarish, metakognitiv va motivatsion ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolada mustaqil harakat faolligini shakllantirish jarayonida individual va tabaqalashgan yondashuvlarni integratsiyalashni o'rganish maqsadida kompleks pedagogik tadqiqot metodlari qo'llandi; ular orasida eksperimental pedagogika asosida tashkil etilgan nazorat va tajriba guruhlarini orqali differensial vazifalar berish, kognitiv monitoring orqali o'quvchilarning mustaqil faoliyatini tahlil qilish, so'rov va intervyu metodlari yordamida motivatsion va psixologik komponentlarni aniqlash, shuningdek, pedagogik kuzatuv va baholash vositalari orqali integratsiyalashgan yondashuvning samaradorligini baholash amalga oshirildi; shu bilan birga, metodologiyada kvantitativ va sifatli tahlil metodlari uyg'unlashtirilib, o'quvchilarning individual imkoniyatlari, faoliyat sur'ati va ijodiy qaror qabul qilish ko'nikmalarini aniqlash, shuningdek, tabaqalashgan instruktsiyalar orqali ularning o'z-o'zini boshqarish darajasini baholash tizimi ishlab chiqildi, bu esa pedagogik eksperiment natijalarini ilmiy asosda umumlashtirish va integratsiyalashgan yondashuvning metodologik samaradorligini aniqlash imkonini berdi.

Tahlillar va natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, individual va tabaqalashgan yondashuvlarni integratsiyalash pedagogik jarayonda o'quvchilarning mustaqil harakat faolligini sezilarli darajada oshiradi; eksperiment davomida tajriba guruhidagi o'quvchilar nazorat guruhiga nisbatan o'z-o'zini boshqarish, ijodiy muammolarni hal qilish va bilimni mustaqil qayta ishlash ko'nikmalarini aniq ijobiy natijalar bilan namoyon etdilar, bunda differensial vazifalar, moslashuvchan guruhlar va individuallashtirilgan instruktsiya orqali taqdim etilgan pedagogik strategiyalar o'quvchilarning motivatsion darajasini oshirdi, shuningdek, integratsiyalashgan yondashuv individual imkoniyatlarni hisobga olish va tabaqalashgan baholash mexanizmlari bilan

birga qo'llanilganda pedagogik samaradorlikni maksimal darajaga yetkazdi, bu esa zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil harakat faolligini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslarini mustahkamlash imkonini berdi.

Shu bilan birga, mustaqil harakat faolligini shakllantirishda individual va tabaqalashgan yondashuvlarni integratsiyalash pedagogik metodlarni kompleks ravishda qo'llashni talab qiladi. Masalan, o'quvchilarning qobiliyat darajasi va o'rganish sur'ati hisobga olinib, ularni guruhlariga ajratish, individual vazifalar belgilash, differensial baholash tizimini joriy etish va motivatsion rag'batlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish muhim hisoblanadi. Shu tarzda, integratsiyalashgan yondashuv nafaqat ta'lim jarayonining sifatini oshiradi, balki o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi va ijtimoiy moslashuvchanligini ham ta'minlaydi. O'z navbatida, zamonaviy pedagogik tadqiqotlar individual va tabaqalashgan yondashuvlar integratsiyasining samaradorligini turli pedagogik kontekstlarda, xususan, maktab, oliy ta'lim va qo'shimcha ta'lim tizimlarida tahlil qilgan. Masalan, Shvetsiya va Finlyandiyada olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning mustaqil harakat faolligini rag'batlantirishda individual yondashuv asosidagi differensial vazifalar va tabaqalashgan baholash tizimi ijobiy natijalar beradi. Shu bilan birga, motivatsion komponentlarni hisobga olgan pedagogik strategiyalar o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Mustaqil harakat faolligini shakllantirish pedagogik nazariyada nafaqat o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta'minlash, balki zamonaviy ta'lim tizimlarining samaradorligini oshirish bilan bog'liq eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi[2]. XXI asr o'quvchilari global miqyosda raqobatbardosh va ijtimoiy moslashuvchan shaxslar sifatida yetuklashlari lozim, bu esa ularning o'z-o'zini boshqarish, mas'uliyatli qaror qabul qilish, ijodiy va tanqidiy tafakkur ko'nikmalarini rivojlantirishga bevosita bog'liq. Shu nuqtai nazardan, mustaqil harakat faolligi o'quvchilarning nafaqat bilim darajasini oshirish, balki ularning ijtimoiy faolligi, motivatsiyasi va professional tayyorgarligi bilan ham chambarchas bog'liq. Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning shaxsiy imkoniyatlari va qobiliyatlari keng farqlanadi[3]. Shu sababli individual yondashuv pedagogik jarayonning ajralmas komponentiga aylangan: u har bir o'quvchining o'ziga xos qobiliyatlarini aniqlash, rag'batlantirish va ularni mustaqil o'rganishga yo'naltirish imkonini beradi. Shu bilan birga, tabaqalashgan yondashuv (differensial ta'lim) o'quvchilarning bilim darajasi, qobiliyatlari va faoliyat sur'atini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini strukturalash, guruhlariga ajratish va samarali baholash tizimini yaratishga xizmat qiladi. Integratsiyalashgan yondashuv esa bu ikki strategiyani birlashtirgan holda, o'quvchilarning mustaqil harakat faolligini maksimal darajada oshirish imkonini beradi. Bugungi kunda pedagogik amaliyotda ko'plab dolzarb muammolar mavjud: o'quvchilarning passivligi, bilimni qabul qilish bilan cheklanib qolishi, ijodiy va metakognitiv ko'nikmalarni yetarlicha rivojlantira olmasligi, shuningdek, motivatsion va psixologik tayyorgarlik darajasining pastligi. Shu nuqtai nazardan,

individual va tabaqalashgan yondashuvlarni integratsiyalash pedagogik jarayonni modernizatsiya qilish va o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta'minlashda dolzarb yechim sifatida qaraladi. Xorijiy va mahalliy ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, integratsiyalashgan yondashuv o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish, mustaqil qaror qabul qilish va ijodiy faoliyat ko'nikmalarini sezilarli darajada oshiradi, bu esa zamonaviy ta'lim tizimining asosiy vazifalariga to'liq javob beradi[4]. Shuningdek, pedagogik strategiyalarni individual va tabaqalashgan yondashuvlar bilan integratsiyalash innovatsion ta'lim texnologiyalari, onlayn platformalar va raqamli resurslar bilan uyg'un ishlash imkonini beradi, bu esa o'quvchilarning ta'lim jarayonida faol ishtirokini rag'batlantiradi va bilimlarni mustahkamlashda samaradorlikni oshiradi. Shu bois, mavzu pedagogik nazariya va amaliyotda nafaqat nazariy jihatdan, balki zamonaviy ta'lim tizimidagi ijtimoiy va psixologik ehtiyojlar nuqtai nazaridan ham juda dolzarb hisoblanadi. Natijada, mustaqil harakat faolligini shakllantirishda individual va tabaqalashgan yondashuvlarni integratsiyalash mavzusi pedagogik tadqiqotlar, ta'lim innovatsiyalari va o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta'minlash jihatidan dolzarb va ustuvor ilmiy masala sifatida ko'riladi.

Mustaqil harakat faolligini shakllantirishda individual va tabaqalashgan yondashuvlarni integratsiyalash masalasi pedagogik nazariyada turlicha talqin qilinadi. Bir tomondan, Patricia A. Alexander o'z tadqiqotlarida individual yondashuvning markaziy ahamiyatini ta'kidlaydi, uning fikricha, o'quvchilarning shaxsiy tafovutlarini hisobga olgan holda yaratilgan pedagogik strategiyalar mustaqil o'rganish va o'z-o'zini boshqarish jarayonlarini sezilarli darajada kuchaytiradi. Alexander shuningdek, motivatsion komponentlarning differensial vazifalar orqali rag'batlantirilishini, o'quvchilarning kognitiv salohiyatini oshirishni pedagogik samaradorlikning asosiy mezoni sifatida ko'rsatadi[8]. Shu nuqtai nazardan, individual yondashuv o'quvchilarning ijodiy tafakkurini va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishda beqiyos ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlanadi. Boshqa tomondan, Saddaf Ayub tabaqalashgan instruktsiya (differentiated instruction)ning ijobiy ta'sirini ilgari suradi, u o'quvchilarning qobiliyat darajasi va bilim fonini hisobga olib guruhlashtirish, moslashtirilgan vazifalar va o'z-o'zini baholash mexanizmlarini qo'llash orqali pedagogik jarayonni optimallashtirishni taklif qiladi. Ayubning fikricha, tabaqalashgan yondashuv individual farqlarni hisobga olgan holda mustaqil harakat faolligini oshiradi, bu esa o'quvchilarning motivatsion va metakognitiv ko'nikmalarini yanada rivojlantiradi. Alexander va Ayubning yondashuvlarini solishtirishda qiziqarli qarama-qarshiliklar yuzaga keladi. Alexander individual yondashuvning markaziy rolini ta'kidlab, tabaqalashgan instruktsiya samaradorligini o'quvchilarning motivatsion tayyorgarligiga bog'laydi, ya'ni pedagogik jarayonda motivatsiya yetarli bo'lmasa, tabaqalashgan yondashuv natija bermasligini qayd etadi[9]. Shu bilan birga, Ayub tabaqalashgan instruktsiya orqali individual farqlarni optimallashtirish va pedagogik jarayonni tizimlashtirishga urg'u beradi, u bunda

o'quvchilarning motivatsion komponenti darajasini ilgari surishni ham muhim deb hisoblaydi. Bu ikki yondashuv pedagogik amaliyotda integratsiyalashgan strategiyalarni ishlab chiqish uchun nazariy zamin yaratadi: individual yondashuv o'quvchilarning shaxsiy imkoniyatlarini aniqlash va ularni rag'batlantirishga xizmat qilsa, tabaqalashgan instruksiya pedagogik jarayonni strukturalash, darajalarga ajratish va natijalarni baholash imkonini beradi. Shu tarzda, Alexander va Ayubning fikrlari bir-birini to'ldiradi va zamonaviy ta'lim tizimida mustaqil harakat faolligini shakllantirishda integratsiyalashgan yondashuvning metodologik asoslarini mustahkamlaydi[10]. Natijada, pedagogik polemikalar shuni ko'rsatadiki, individual va tabaqalashgan yondashuvlarning uyg'unligi o'quvchilarning mustaqil harakat faolligini shakllantirishda eng optimal strategiya hisoblanadi, bu esa o'quvchilarning metakognitiv, motivatsion va ijodiy ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi va zamonaviy ta'lim tizimining samaradorligini oshiradi.

Xulosa. Ushbu maqolada mustaqil harakat faolligini shakllantirish jarayonida individual va tabaqalashgan yondashuvlarni integratsiyalashning nazariy va amaliy jihatlari tadqiq qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, individual yondashuv o'quvchilarning shaxsiy salohiyatini aniqlash, motivatsiyasini rag'batlantirish va ijodiy tafakkurini rivojlantirishda markaziy ahamiyatga ega, tabaqalashgan instruksiya esa pedagogik jarayonni optimallashtirish, differensial vazifalarni belgilash va baholash mexanizmlarini samarali qo'llash imkonini beradi. Integratsiyalashgan yondashuvning qo'llanilishi o'quvchilarning mustaqil o'z-o'zini boshqarish, ijodiy muammolarni hal qilish va bilimlarni qayta ishlash ko'nikmalarini sezilarli darajada oshiradi, bu esa pedagogik amaliyotning sifatini va ta'lim samaradorligini yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Turg'unov S.T. et al. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish, sifat va samaradorligini oshirish texnologiyalari //O'zbekiston Respublikasi O'zPFITI» nashriyoti. – 2014.
2. Mirhayitova S. I. Pedagogik texnologiya //Muqimiy nomidagi Qoqon Davlat Pedagogika Instituti, pedagogik texnologiya bo'yicha o'quv qo'llanma. Toshkent-2020. – 2020.
3. Avliyakov N. X., Musayeva N. N. Pedagogik texnologiya //Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. – 2012.
4. Hasanboyev J. et al. "Pedagogika (pedagogika nazaryasi va tarixi) // O'zR Oliy va o'rta ta'lim vazirligi Toshkent Nashir. – 2011.
5. Akbarova H. O'QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASH QOBILİYATLARINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI //QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI. – 2024. – T. 13. – C. 233-236.
6. Axmedjanov M. M., Tojiyev M., Tosheva G. D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat //Toshkent-2018.
7. Avliyakov N. H. et al. Ta'lim texnologiyalari //Fan va texnologiya.–Toshkent. – 2018. – T. 341.
8. Elibaeva L. S. BOSHLANG'ICH SINFLARDA BO'SH O'ZLASHTIRUVCHI O 'QUVCHILAR FAOLLIGINI OSHIRISHNING PSIXOLOGIK, PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI //Inter education & global study. – 2025. – №. 3. – C. 127-135.
9. Mavlonova R. A., Normurodova B., Rahmonqulova N. Tarbiyaviy ishlar metodikasi //T.: " Tib-kitob. – 2010. – T. 9. – C. 12.
10. Tojiyev M., Ziyomhammadov B. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat //T.: Tafakkur Bo'stoni. – 2012.